

CÂTEVA OBSERVAȚII PRIVIND UN TEZAU MONETAR COMPUS DIN DENARI ROMANI REPUBLICANI DESCOPERIT ÎN SUD-VESTUL DOBROGEI

Gabriel Mircea TALMAȚCHI*

Cuvinte-cheie: *tezaur, denari, Republica romană, Dobrogea, Tracia, secolele II–I a.Chr.*

Keywords: *hoard, denarii, Roman Republic, Dobruja, Thracia, 2nd–1st centuries BC.*

Rezumat: În urma finalizării unor expertize solicitate de autoritățile abilitate ale statului român, a fost reperat și un tezaur fragmentar roman republican, compus în prezent din patru denari. Descoperirea ar fi aparținut anilor 2020–2021, undeva în zona de sud-vest a teritoriului dobrogean, în apropierea malului fluviului Dunărea. Cei patru denari sunt bătuți în anii 146, 138, 88 și 46 a.Chr. Acest nou tezaur monetar roman republican aparține unui orizont de tezaure specific anilor 50/40 a.Chr., posibil perioadei corespunzătoare campaniei lui Burebista în vestul Pontului Euxin, din care ar face parte și cele descoperite la Aidemir (Silistra, Bulgaria), Mangalia (jud. Constanța) și Dobrogea de Sud (zona Balchik-Cavarna). El completează tabloul general al prezenței denarului roman republican în partea extremă de nord-est a Traciei și întrunește toate condițiile pentru a fi repertoriat și introdus în analizele monetare științifice corespunzătoare.

Abstract: Following the completion of some expertise requested by the competent authorities of the Romanian state, a fragmentary Roman republican hoard, currently composed of four denarii, was also spotted. Its discovery would have belonged to the years 2020–2021, somewhere in the southwestern area of the Dobrujan territory, near the bank of the Danube River. The four denarii are minted in 146, 138, 88 and 46 BC. This new Republican Roman monetary hoard belongs to a hoard horizon specific to the years 50/40 BC, possibly to the period corresponding to Burebista's campaign in the west of the Pontos Euxeinos, which would also include those discovered at Aidemir (Silistra, Bulgaria), Mangalia (Constanța county) and South Dobruja (Balchik-Cavarna area). It completes the overall picture of the presence of the Republican Roman denarius in the extreme north-eastern part of Thrace and meets all the conditions to be cataloged and entered into the appropriate scientific monetary analyses.

Contactele dintre comunitățile greco-autohtone prezente în teritoriul dobrogean și Roma republicană au fost timpurii, sub diferite forme diplomatice și militare, fiind inițiate încă din primul sfert al secolului I a.Chr. Iar prezența denarului roman

---

* Gabriel Mircea TALMAȚCHI: Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța; e-mail: gthalmatchi@yahoo.com.

republican în acest spațiu a reprezentat, pe fondul pierderii poziției influente a coloniilor grecești, expresia ascensiunii politice, militare și economice a Romei în această zonă¹. Din punct de vedere geografic, teritoriul dobrogean a reprezentat extremitatea de nord-est a spațiului tragic, până în cursul secolului I p.Chr., când devine parte a provinciei romane Moesia.

Analiza descoperirilor monetare romane republicane trebuie făcută în strânsă conexiune cu contextul arheologic și istoric, cu implicațiile prezenței și folosirii sale pentru diferite aspecte ale vieții civile și militare din arealul geografic ales, pentru a înțelege cât mai bine caracteristicile specifice numismaticii elenistice târzii, romane republicane și romane imperiale timpurii. Doar că nu întotdeauna suntem și în posesia contextului arheologic, așa cum ne-am dori². Totuși, amplificarea activităților de profil desfășurate de autoritățile specializate în protecția bunurilor de patrimoniu național mobil în ultimele două decenii, a creat posibilitatea studierii a variate categorii de artefacte arheologice și numismatice. Printre acestea se remarcă și denarii romani republicani.

În catalogul de mai jos sunt prezenți patru denari romani republicani care fac parte dintr-un posibil tezaur compus inițial, foarte probabil, din câteva zeci de exemplare. Piesele din catalog aparțin unui grup redus față de cel anterior de numărare, fapt care ne oferă considerarea sa astăzi ca fiind doar fragmentar. Este foarte posibil ca ultima monedă a tezaurului inițial în general să fie cea din anul 46 a.Chr. sau, oricum, din jurul acestui an. Deoarece, spre exemplu, nu par să fi existat și denari legionari bătuți în monetării aflate în mișcare cu Marcus Antonius în anii 32–31 a.Chr. De ce facem această afirmație? Acești denari, de obicei, se păstrează într-o stare de conservare relativ slabă și foarte slabă în descoperirile cunoscute din Dobrogea, și, astfel, nu mai sunt de interes pentru vânzare sau pentru folosirea în schimburile dintre colecționari. Și astfel am fi avut posibilitatea de a-i regăsi alături de cele patru exemplare precizate. De asemenea, nu există indicii privind asocierea lor în descoperire cu drahme din Dyrrhachium sau Apollonia, respectiv tetradrahme din Macedonia Prima sau Thasos.

Catalog

L. SEMPIR PITIO

1.AR; denarius; 9h; 3,88 g; 20,5 × 20 mm (**Fig. 1**, nr. 1).

RRC, I, p. 256, nr. 216/1, Roma, a. 148 a.Chr., stare de conservare relativ bună.

CN. LVCRETIVS TRIO

2.AR; denarius; 12h; 3,56 g; 18,17,5 mm (**Fig. 1**, nr. 2).

RRC, I, p. 269, nr. 237/1a, Roma, a. 136 a.Chr., stare de conservare relativ bună.

¹ SUCEVEANU, BARNEA 1991, p. 23.

² Descoperirea de față a fost identificată cu prilejul efectuării unor expertize solicitate de Direcția Județeană de Cultură Constanța și de către organile abilitate ale Ministerului de Interne din Constanța (Inspectoratul de Poliție al Județului Constanța, Serviciul de Investigații Criminale). Cele mai multe expertize au avut în vedere, în general, dosare penale ale unor persoane care au folosit în condiții ilegale detectoarele de metal. Folosirea acestora din urmă, deși a fost prezentată inițial ca o acțiune de tip hobby, inocentă, în unele situații s-a caracterizat și ca o săpătură ilegală, care a cauzat pierderi pentru patrimoniul arheologic și pentru contextul arheologic corespunzător.

CN. LENTVL

3.AR; denarius; 2h; 3,36 g; 17 × 16 mm (**Fig. 1**, nr. 3).

RRC, I, p. 356–357, nr. 345/1, Roma, a. 88 a.Chr., stare de conservare mediocră.

Observație: O tăietură la suprafața personajului de pe avers.

MN. CORDIVS RVFVS IIIVIR

4.AR; denarius; 6h; 2,88 g; 18,5 × 17 mm (**Fig. 1**, nr. 4).

RRC, I, p. 473–475, nr. 363/3, Roma, a. 46 a.Chr., conservare mediocră.

Observație: O incizie prezentă pe fața personajului de pe avers.

*

Comentariu

Denarul roman republican pătrunde în mod semnificativ în Tracia odată cu începutul secolului I a.Chr.³. Direcțiile de infiltrare sunt dinspre sud și sud-vest spre Tracia, de-a lungul și în apropierea râurilor Maritsa și Tundzha, în mod limitat, dinspre granița cu Macedonia, fiind o expresie a jafurilor efectuate de traci asupra provinciei⁴. De asemenea, după cucerirea Macedoniei, Roma a adus printr-un efort remarcabil o cantitate impresionantă de numerar de argint sub forma denarului roman republican în Tracia. Dar, o primă presiune monetară asupra monedelor existente pe piață, a fost pusă prin monedele de tip grec (dar de „perioadă romană”) și abia apoi, înainte de mijlocul secolului I a.Chr., prin denarul propriu-zis⁵.

Mișcarea denarului roman republican în nord-estul extrem al Traciei nu este influențată doar de statul roman prin armata sa (deși și aici putem despărți direcția de cercetare), este influențată și de sfera particulară. Spre exemplu cea a negustorilor de origine romană sau nu, dar care folosesc denarul în tranzacțiile comerciale acolo unde acesta pe plan local este acceptat. Forma oficială ține de un ritm de batere de la sursa centrală, pe când cea de a doua formă este variabilă și ocazionată de deplasări independente, cu un numerar disponibil variat ca moment de emiteră. Și aceste sume sunt disponibile nu doar pentru actul în sine de schimb, ci și pentru costurile de deplasare, taxe portuare sau rutiere (unde este cazul) sau chiar puncte de vamă⁶. De altfel relația dintre circulația monedei și comerț este una deosebit de complexă în Tracia⁷. Reținem cu valoare de inventar și ideea, conform căreia, există posibilitatea ca tezaurile descoperite în interiorul sau în apropierea așezărilor aparținând populației locale să nu aibă roluri comerciale, ci ar putea să aparțină unor elite nobiliare care le-ar deține ca bunuri de prestigiu⁸. Doar că ceea ce scapă autorului ipotezei este faptul că exemplarele prezente în aceste tezaure trădează urme clare de circulație, chiar dacă este dificil de a demonstra că există o legătură între cei care au folosit respectivii denari în comerț și cei care au ajuns să dețină tezaurul în ansamblul său⁹.

³ PROKOPOV 2000, p. 376.

⁴ PAUNOV 2013, p. 284.

⁵ 90% din denarii prezenți în Tracia ar fi pătruns la acest moment cronologic conform PROKOPOV 2000, p. 386.

⁶ HOWGEGO 1995, p. 93.

⁷ HOWGEGO 1994, p. 7–8.

⁸ LOCKYEAR 2004, p. 70.

⁹ Aceeași situație este constatată de DAVIS, PAUNOV 2012, p. 399, pe un lot de imitații după

Tezaurile de denari romani republicani se înșiră spre nordul teritoriul tracic (care ar corespunde ca analiză numismatică cu viitorul teritoriu al provinciei Moesia) odată cu începutul și până către mijlocul secolului I a.Chr. Denarii vin dinspre nord-vest către nord-est, fiind trei zone cu mari concentrări de descoperiri (în nord-vest, nord-centru și nord-estul ariei analizate), situate între văile râurilor Timacus/Timok, Oescus/Iskar și Iatrus/Jantra¹⁰. În general, în nordul Bulgariei de astăzi, au fost repertoriați la nivelul anului 2000, nu mai puțin de 10.000 de denari romani republicani (în cursul unei cercetări din 2009 acest număr ajunge la cca 12.000¹¹ și în 2013 la cca 14.500 exemplare¹²), pentru ca în sudul ei să cunoaștem cca 7.000 de exemplare¹³ (în cursul unei cercetări din 2013 numărul lor ajunge la cca 7.500 de exemplare¹⁴).

Prima fază de apariție a denarilor în Balcani se constată în perioada anilor 90–70/60 a.Chr., nu mai devreme de decada a doua sau a treia a secolului I a.Chr., când ajung în mari cantități. La început vin, într-un flux constant, asociați cu tetradrahmele din Macedonia Prima și mai rar din Thasos (între anii 91–87 a.Chr.), și apoi cu drahmele orașelor Dyrrhachium și Apollonia (între 80 și 61 a.Chr.). De asemenea, sunt asociați cu tetradrahme din Maroneia între anii 70–60 a.Chr.¹⁵. Ulterior denarii continuă să circule între anii cca 60/55–47/46 a.Chr., în paralel cu tetradrahme elenistice târzii¹⁶. Este și perioada asocierii dintre imitațiile barbarizate și denarii romani republicani¹⁷.

Tezaurul de față ar fi fost descoperit undeva în zona malului Dunării, în zona de sud-vest a teritoriului dobrogean, între localitățile Ostrov (com. Ostrov, jud. Constanța) și Izvoarele (com. Lipnița, jud. Constanța), după toate aparențele în cursul anilor 2020–2021. El aparține, în opinia noastră, unui orizont de tezaur specific anilor 50/40 a.Chr., posibil perioadei corespunzătoare campaniei lui Burebista în vestul Pontului Euxin, din care ar face parte și cele de la Aidemir, Mangalia și Dobrogea de Sud¹⁸.

Tezaurul de la Aidemir (Silistra, district Silistra, Bulgaria) a fost descoperit în circumstanțe necunoscute, înainte de anul 2010¹⁹. Era compus din peste 55 de denari romani republicani, fără a se cunoaște dacă era păstrat sau nu într-un vas de factură locală, greacă sau romană²⁰. Toți emitenții aparțin Romei republicane, astfel: primul denar aparține lui L. TREBANI (RRC I, p. 272, nr. 241/1, Roma, a. 135 a.Chr.), iar ultimul exemplar aparținea lui L. PAPIVS CELSVS IIIIVIR (RRC I, p. 481, nr. 472/1, Roma, a. 45 a.Chr.).

Tezaurul de la Mangalia (oraș Mangalia, jud. Constanța) a apărut într-un denari romani republicani descoperiți în zona bulgărească de astăzi a fostelor provincii antice Moesia și Tracia.

¹⁰ PAUNOV 2013, p. 278.

¹¹ PROKOPOV 2009, p. 249.

¹² PAUNOV, PROKOPOV 2013, p. 111–112, nr. 2 și 11.

¹³ PROKOPOV 2000, p. 384–385.

¹⁴ PAUNOV, PROKOPOV 2013, p. 110.

¹⁵ PAUNOV 2013, p. 259–260.

¹⁶ PAUNOV 2013, p. 261.

¹⁷ PROKOPOV 2000, p. 379–380.

¹⁸ TALMAȚCHI 2023, p. 146.

¹⁹ PAUNOV 2013, p. 514–515, nr. 3.

²⁰ Nu se cunoaște locul de păstrare, poate la Muzeul regional de Istorie din Silistra.

context neprecizat, pe teritoriul șantierului naval, între anii 1985–1989, fiind recuperati 13 denari romani republicani²¹. Se încadrează cronologic între anii 133 și 42 a.Chr.²². Toți emitenții aparțin Romei republicane, astfel: primul denar aparține lui I.MINVCIV (RRC I, p. 278–279, nr. 248/2, Roma, a. 133 a.Chr.), iar ultimul exemplar este bătut pentru L. LIVINEIVS REGVLVS IIIIVIR A.P.F P. CLODIVS M.F IIIIVIR A.P.F. L. MVSSIDIVS T.F. LONGVS IIIIVIR A.P.F. C. V(E)IBIVS V(A)ARVS (RRC I, p. 506, nr. 494/23, Roma, a. 42 a.Chr.).

Un tezaur a fost descoperit în anii 1985 sau 1986, într-un ulcior mic de culoare gri, undeva între Balcic și Cavarna (regiunea Dobrici, Bulgaria), pe coasta Mării Negre, fiind compus din 120 de denari romani republicani originali (dintre care 61 văzuți) și nouă imitații²³. Tezaurul se încadrează cronologic între anii 212–200 și 42 a.Chr. Toți emitenții aparțin Romei republicane, astfel: primul denar aparține unei emisiuni tip Anonymous, cca 212–200 BC (RRC 21/?), iar ultimul exemplar este bătut pentru L. LIVNEIVS REGVLVS IIIIVIR A.P.F, P. CLODIOVS M.F IIIIVIR A.P.F, L., MVSSIDIVS T.F LONGVS IIIIVIR A.P.F, C. V(E)IBIVS V(A)ARVS (RRC I, p. 506, nr. 494/23, Roma, a. 42 a.Chr.). Este cunoscut în bibliografia de specialitate ca tezaurul Dobrogea de Sud²⁴. Toate cele patru tezaure par a fi recuperate incomplete, au o istorie a recuperării lor complicată, dar par să fi fost îngropate post 46/42 a.Chr. sau în jurul acestui moment cronologic.

Căpetenie Burebista, în urma unei acțiuni militare de amploare, desfășurată cândva între anii 55–48 a.Chr. (sau 48–44 a.Chr.²⁵, sau sfârșitul anilor 50 și începutul anilor 40 a.Chr.²⁶) și nu în cadrul unui unic eveniment²⁷, devine stăpânitorul litoralului vest-pontic pentru aproximativ un deceniu de la Olbia la Apollonia Pontica²⁸. Burebista și-a consolidat o poziție geostrategică importantă care presupunea o largă stăpânire la Dunărea de Jos²⁹ până în anii 45/44 sau 42/41 a.Chr.³⁰, când suveranul dispare de pe scena istoriei antice³¹. Deși independente după 44 sau 41 a.Chr., cetățile vest-pontice dobrogene și zonele lor de influență economică au depins în mare măsură de relațiile avute cu populația autohtonă³². De asemenea, este foarte

²¹ MITREA 1988, p. 217, nr. 12; VERTAN, GEORGESCU, OCHEȘEANU 1990, p. 221–224; POENARU BORDEA, MITREA 1992, p. 202, nr. 17; PREDĂ 1998, p. 305; MOISIL, DEPEYROT 2003, p. 113–114, nr. 112; TALMAȚCHI 2006a, p. 188, nr. 11; TALMAȚCHI 2006b, p. 26, nr. 11; CUSTUREA, TALMAȚCHI 2011, p. 261–262, nr. 85.XXXVII.

²² Se păstrează în colecția numismatică a Muzeului de Istorie Națională și Arheologie Constanța.

²³ Din nefericire, conținutul tezaurului s-a împrăștiat pe piața anticităților din Bulgaria. Toate exemplarele considerate ca imitații se păstrează într-o colecție particulară din Viena.

²⁴ DAVIS, PAUNOV 2012, p. 392; PAUNOV 2013, p. 543, nr. 61, cu toate detaliile aferente referitoare la descoperire, conținut etc.

²⁵ AVRAM 1999, nr. 48.

²⁶ PAUNOV 2013, p. 69.

²⁷ ALEXANDRESCU 2007, p. 217.

²⁸ CONDURACHI 1953, p. 515–523; PIPPIDI 1967, p. 239; DAICOVICIU 1972, p. 64; RĂDULESCU 1977, p. 67; CRIȘAN 1977, p. 255; PETRESCU-DÎMBOVIȚA 1978, p. 156; PIPPIDI 1984, p. 175.

²⁹ DAICOVICIU 1971, p. 91; PETRE 1971, p. 103.

³⁰ Vezi pentru datele diferite MÓCSY 2001, p. 49–50; JORDANOV 2009, p. 281–282.

³¹ LICA 2000, p. 67.

³² PIPPIDI 1984, p. 175.

posibil ca zona extremă de nord-est a Traciei să se fi aflat în aria de control a regelui trac Sadalas al II-lea, fiul lui Cotys al II-lea, așa cum rezultă din onorarea sa printr-un decret de poporul din Odessos³³. Mai târziu, în preambulul unui decret este menționat, între anii 12 și 19 p.Chr., ca eponim al orașului Callatis, Cotys, fiul lui Rhoemétalkès, el fiind numit „vecin și protector al orașelor pontice”³⁴.

Revenind strict la tezaurele din orizontul precizat, vom face câteva scurte alte observații. Astfel, trei din cele patru (75%) se concentrează de-a lungul zonei litorale, cu excepția celui de la Aidemir (25%). O serie de evenimente militare se petrec nu doar în aria cordonului costier vest-pontic, ci și în zona Dobrogei de sud și în zona malului drept al Dunării, în spațiile geografice care cuprind și vadurile facile de traversare ale fluviului de lângă Silistra (Bulgaria, anticul Durostorum) și Izvoarele (com. Lipnița, jud. Constanța, antica Sucidava). Existența unei insecurități datorată campaniei căpeteniei Burebista de cucerire a Pontului Stâng, desfășurată pe parcursul a mai multor ani, este un fapt reflectat în întregul spațiu dobrogean. Această concentrare de descoperiri de tezaure în orizontul cronologic amintit nu are nimic în legătură cu prosperitatea acelei zone, cu o puternică monetizare, ci cu o anumită insecuritate (mai ales conflicte militare) care rezultă și din nerecuperarea lor³⁵.

Trebuie să menționăm și faptul că, întâmplător, toate tezaurele din acest orizont nu au fost recuperate în totalitate. Mai mult, pentru cele descoperite la Aidemir și Dobrogea de sud cunoaștem doar primul și ultimul denar. Această situație, dacă s-ar putea recupera vreodată restul pieselor, ar putea teoretic să mai modifice posibilitățile lor apartenență și la alte orizonturi de tezaure constatate pentru Dobrogea pre-romană. Dar, situația constatată în prezent de indică această posibilă coagulare a lor cronologică și cvasi-teritorială. În sfârșit, nu vom face considerații privind modul de ordonare cronologică a pieselor respective, fiind vorba doar de patru denari care au fost supuși unei selecții prealabile intenționate, după criterii subiective. Ce putem doar enumera sunt anii de batere a acestor denari, și anume 146, 138, 88 și 46 a.Chr.

În general, tezaurele care prezintă monede republicane datate în prima jumătate a secolului II a.Chr. exprimă și un caracter pronunțat arhaic, situație similară constată și la nordul Dunării³⁶. În Dobrogea pot fi integrate toate sau aproape toate tezaurele descoperite. Toate tezaurele din Tracia, care se închid în perioada lui Augustus, au un profil arhaic de acumulare³⁷. Un singur tezaur din Dobrogea (cel descoperit la Silistra³⁸), prezintă un singur exemplar din secolul II a.Chr., din anul 101 (de la M. LVCILI RVF/RRC I, p. 327, nr. 324/1, Roma. a. 101 a.Chr.), fiind cel mai puțin semnificativ în ceea ce privește prezența denarilor arhaici. De asemenea, dacă

³³ TACHEVA 2004, p. 139, 144; PAUNOV 2013, p. 80, 289.

³⁴ BUZOIANU, BĂRBULESCU 2022, p. 210.

³⁵ DUNCAN-JONES 1994, p. 85; HOWGEGO 1995, p. 88.

³⁶ LOKYEAR 2007, p. 108, 167–168, 200–201; MIHĂILESCU-BÎRLIBA 2013, p. 156.

³⁷ Vezi și LOCKYEAR 2007, p. 145–155, 168; PAUNOV 2013, p. 337–338.

³⁸ În partea de răsărit a orașului actual, a fost descoperit în anii 70 ai secolului trecut, un tezaur compus din 21 denari romani republicani, care se datează între anii 101 și 81 a.Chr. Aparține zonei Durostorum. Se păstrează în colecția numismatică a Bibliotecii Academiei Române. Primul denar aparține lui M. LVCILI RVF/RRC I, p. 327, nr. 324/1, Roma. a. 101 a.Chr., iar ultimul lui A. POST A.F. S.N. ALBIN/RRC I, p. 389, nr. 372/2, Roma, a. 81 a.Chr.; vezi la OCHEȘEANU 1986, p. 76–79, nr. 9–29, PAUNOV, PROKOPOV 2002, p. 41–42, nr. 60, TALMAȚCHI 2006b, p. 40, nr. 59, PAUNOV 2013, p. 541, nr. 57.

unele tezaure nu vin gata constituite din alte areale, tezaurele care conțin denari din secolul II a.Chr. confirmă ipoteza conform căreia denarii republicani romani erau în circulație la peste o sută de ani de la baterea lor.

Concluzii

În concluzie, în zonele de frontieră tezaurele pot fi găsite ca rezultat al economisirii, schimbului, comerțului, mitei și plății salariilor (în speță mai ales militarilor).³⁹ Este foarte dificil de spus dacă un tezaur aparține unui comerciant sau unui soldat. Dar, este posibil, ca ipoteză de lucru, ca cele care nu sunt omogene în ceea ce privește starea de conservare a exemplarelor constitutive, să aparțină unui comerciant (sau, mai pe larg, fie unui comerciant, fie unui negustor, fie unui producător/vânzător/artizan⁴⁰), pe când cele omogene și foarte bine păstrate din punct de vedere calitativ să aparțină unui soldat (venit ca soldă sau rest de soldă). De asemenea, unele tezaure sunt modeste ca număr de exemplare sau valoare pecuniară la nivelul respectiv al antichității, altele în nici un caz. De asemenea, este foarte dificil de spus dacă tezaurele provin din acumulări locale sau vin gata constituite din alte areale⁴¹. Posibil ca unele da, altele nu. Ce este sigur este faptul că prezența monedei republicane de argint în secolul I a.Chr. în spațiul dobrogean este relevantă, coagularea sa în tezaure fiind o formă comună de manifestare.

Deși mai sunt păstrate doar patru exemplare din cadrul tezaurului descoperit în sud-vestul teritoriului dobrogean, el se adaugă celor câtorva îngropate în jurul aceluiași ani, susținând existența unui orizont de tezaure monetare romane republicane constatată, pe larg, în jurul anilor 50–40 a.Chr., descoperite pe litoral și în zona dunăreană. Deși cele patru tezaure care compun până în prezent acest orizont nu sunt descoperite în condiții clare și sunt identificate doar parțial ca exemplare, se poate observa, independent unul de altul, existența unui tipar de „închidere” a acestora, situat mai precis în jurul anilor 46–42 a.Chr. Pentru restul teritoriului ocupat astăzi de România sunt multe tezaure îngropate sau care se închid cu piese din ani 49–45 a.Chr., fiind repertoriolate, spre exemplu, 20 de tezaure cu 1.485 de denari⁴².

Acest orizont, prin tezaurele componente, dovedește că evenimentele petrecute cu predilecție pe litoralul de vest și nord-vest al Pontului Euxin, în cadrul campaniei lui Burebista, au avut și manifestări colaterale de la obiectivul central de pe litoralul Pontului, desfășurând acțiuni posibil militare conexe și în zona malului dobrogean al Dunării, în mediul local autohton. Poate că una din căile de pătrundere a armatelor lui Burebista s-a dovedit a fi fost și zonele accesibile de trecere ale Dunării din sud-vestul teritoriului dobrogean. Deși descoperirea celor patru exemplare în condiții necunoscute a condus la ruperea oricăror legături dintre monedă și viața cotidiană specifică perioadei analizate (cu implicații directe asupra unor posibilități conexe de datare, asociere cu alte artefacte arheologice etc.), totuși ceea ce mai

³⁹ REECE 2008, p. 188.

⁴⁰ BOUNEGRU 2002, p. 100; BOUNEGRU 2006, p. 318–326.

⁴¹ Pentru posibilitatea constituirii tezaurilor monetare compuse din denari romani republicani pe piețe monetare din lumea greco-romană vezi păreri mai vechi conform OCHEȘEANU 1981, p. 63; OCHEȘEANU 1986, p. 81; OCHEȘEANU 1992, p. 119.

⁴² LOCKYEAR 2007, p. 38.

cunoaștem astăzi din componența sa completează tabloul general al prezenței denarului roman republican în spațiul de sud-vest pontic și în cel specific părții extreme aflate în nord-estul Traciei. Este un nou tezaur care merită a fi repertoriat și introdus în analizele monetare științifice corespunzătoare.

BIBLIOGRAFIE

- ALEXANDRESCU 2007 – P. Alexandrescu, *La fin de la zone sacrée d' époque grecque d' Istros*, *Dacia* N.S. 51 (2007), p. 211–219.
- AVRAM 1999 – A. Avram, *Inscriptions grecques et latines de Scythie Mineure, volume III. Callatis et son territoire*, Bucarest-Paris, 1999.
- BOUNEGRU 2002 – O. Bounegru, *Comerț și navigatori la Pontul Stâng și Dunărea de Jos (sec. I–III p.Chr.)*, Iași, 2002.
- BOUNEGRU 2006 – O. Bounegru, *Notes sur les petits commerçant de Mésie et de Thrace à l'époque romaine*, în: L. Mihăilescu-Bîrliba, O. Bounegru (eds.), *Studia Historiae et Religionis Daco-Romanae in Honorem Silvii Sanie*, Honoraria 3, București, 2006, p. 318–326.
- BUZOIANU, BĂRBULESCU 2022 – L. Buzoianu, M. Bărbulescu, *La période de début du Principat dans les villes grecques ouest-pontiques a la lumière des sources littéraires et épigraphiques*, în: J. Boardman, J. Hargrave, A. Avram, A. Podossinov (eds.), *Connecting the Ancient West and East. Studies presented to prof. Gocha R. Tsetskhladze*, vol. I, Leuven/Paris/Bristol, 2022, p. 205–216.
- CONDURACHI 1953 – E. Condurachi, *Burebista și orașele pontice*, *SCIV* 4/3–4 (1953), p. 515–523.
- CRIȘAN 1977 – I. H. Crișan, *Burebista și epoca sa*, București, 1977.
- CUSTUREA, TALMAȚCHI 2011 – G. Custurea, G. Talmațchi, *Repertoriul tezaurilor monetare din Dobrogea*, Constanța, 2011.
- DAICOVICIU 1971 – H. Daicoviciu, *Burebista și Dobrogea*, *Pontica* 4 (1971), p. 89–96.
- DAICOVICIU 1972 – H. Daicoviciu, *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*, Cluj, 1972.
- DAVIS, PAUNOV 2012 – P. Davis, E. I. Paunov, *Imitations of Republican denarii from Moesia and Thrace*, în: E. Paunov, S. Filipova (eds.), *ΗΡΑΚΛΕΟΥΣ ΣΩΤΗΡΟΣ ΘΑΣΙΩΝ, Studia in honorem Iliae Prokopov sexagenario ab amicis et discipulis dedicata*, Veliko Târnovo, 2012, p. 389–413.
- DUNCAN-JONES 1994 – R. P. Duncan-Jones, *Money and government in the Roman Empire*, Cambridge, 1994.
- HOWGEGO 1994 – C. Howgego, *Coin circulation and the integration of the Roman economy*, *Journal of Roman Archaeology* 7 (1994), p. 5–21.
- HOWGEGO 1995 – C. Howgego, *Ancient history from coins*, London-New York, 1995.
- JORDANOV 2009 – K. Jordanov, *Histoire politique des gètes à l'époque de Burebista et des ses successeurs*, în: A. Zanoci, T. Arnăuț, M. Băț (eds.), *Studia Archeologiae et historiae antiquae. Doctissimo viro Scientiarum Archeologiae et Historiae Ion Niculiță, anno septuagesimo aetatis suae, dedicatur*, Chișinău, 2009, p. 277–285.
- LICA 2000 – V. Lica, *The Coming of Rome in the Dacian World*, Xenia, Konstanz, 2000.
- LOCKYEAR 2004 – K. Lockyear, *The Late Iron Age background to Roman Dacia*, în: W. S. Hanson, I. P. Haynes (eds.), *Roman Dacia. The Making of a Provincial Society*, *Journal of Roman Archaeology. Supplementary Series* 56 (2004), Portsmouth/Rhode Island, p. 33–74.
- LOCKYEAR 2007 – K. Lockyear, *Patterns and Process in Late Roman Republican Coin Hoards, 157–2 BC*, *BAR IS* 1733, Oxford, 2007.
- MIHĂILESCU-BÎRLIBA 2013 – V. Mihăilescu-Bîrliba, *Noi analize și interpretări privind moneda romană republicană*, *Arheologia Moldovei* 36 (2013), p. 153–158.
- MITREA 1988 – B. Mitrea, *Découvertes monétaires en Roumanie–1987 (XXXI)*, *Dacia* N.S. 32/1–2 (1988), p. 215–230.

MÓCSY 2001 – A. Mócsy, *The Dacian Kingdom*, in: B. Köpeczi (ed.), *History of Transylvania, vol. 1. From the Beginnings to 1606*. (East European monographs 581), New York, 2001, p. 42–60 (<http://mek.oszk.hu/03400/03407/html/10.html>).

MOISIL, DEPEYROT 2003 – D. Moisil, G. Depeyrot, *Les trésor de deniers antérieurs à Trajan en Roumanie*, Wetteren, 2003.

OCHEȘEANU 1981 – R. Ocheșeanu, *Un tezaur de denari romani republicani descoperit în apropiere de București. Unele aspecte privind începuturile pătrunderii monedei romane în Câmpia română*, *Cercetări Arheologice București* 3 (1981), p. 56–83.

OCHEȘEANU 1986 – R. Ocheșeanu, *Câteva descoperiri de denari romani republicani din Scythia Minor*, *Pontica* 19 (1986), p. 75–88.

OCHEȘEANU 1992 – R. Ocheșeanu, *Dinamica penetrării denarilor romani republicani în Dacia secolelor I î.e.n.-I e.n.*, *Cercetări Arheologice* 4 (1992), p. 119–124.

PAUNOV 2013 – E. Paunov, *From Koine to Romanitas: The Numismatic evidence for roman expansion and settlement in Bulgaria in antiquity (Moesia and Thrace, ca. 146 BC-AD 98/117)*, A Degree of doctor of philosophy in the school of History, Archaeology and Religion, Cardiff University, February 2013 (pdf).

PAUNOV, PROKOPOV 2002 – E. I. Paunov, I. S. Prokopov, *An inventory of roman republican coin hoards and coins from Bulgaria (IRRCHBulg)*, *Glax* 15, Milano, 2002.

PAUNOV, PROKOPOV 2013 – E. I. Paunov, I. S. Prokopov, *Actium and the "Legionary" coinage of Mark Antony. Historical, economic and monetary consequences in Thrace (the coin evidence)*, în: K. Liampi, C. Papaevangelou-Genakos, K. Zachos, A. Dousougli, A. Iakovidou (eds.), *Proceedings of the 1st International Conference Numismatic History and Economy in Epirus during antiquity*, (University of Ioannina, october 3rd–7th 2007, KEPMA 3, Athens, 2013, p. 107–130.

PETRE 1971 – A. Petre, *Cucerirea orașelor pontice de către Burebista*, *Pontica* 4 (1971), p. 97–104.

PETRESCU-DÎMBOVIȚA 1978 – M. Petrescu-Dîmbovița, *Scurtă istorie a Daciei preromane*, Iași, 1978.

PIPPIDI 1967 – D. M. Pippidi, *Contribuții la istoria veche a României*, București, 1967.

PIPPIDI 1984 – D. M. Pippidi, *Parerga. Ecrits de Philologie, d'Épigraphie et d'Histoire ancienne*, București-Paris, 1984.

POENARU BORDEA, MITREA 1992 – Gh. Poenaru Bordea, B. Mitrea, *Découvertes monétaires en Roumanie–1991 (XXXV)*, *Dacia N.S.* 36/1–2 (1992), p. 199–206.

PREDA 1998 – C. Preda, *Istoria monedei în Dacia preromană*, București, 1998.

PROKOPOV 2000 – I. Prokopov, *The infiltration of Roman money in Thrace-stages, chronology and territorial distribution*, *Studia in memoriam Velizari Velkov*, *Thracia* 13 (2000), p. 375–386.

PROKOPOV 2009 – I. Prokopov, *Basic coin types in Thrace recorded quantities and their participation in the coin circulation during the 2nd–1st centuries BC*, în: S. Drougou, D. Evgenidou, Ch. Kritzas, N. Kaltsas, B. Penna, I. Tsourti, M. Galani-Krikou, E. Ralli (eds.), *Studies in Honour of Ioannis Touratsoglou*, *KERMATIA ΦΙΛΙΑΣ, A ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΗ-ΣΦΡΑΓΙΣΤΙΚΗ*, Athena, 2009, p. 247–253.

RĂDULESCU 1977 – A. Rădulescu, *Dobrogea lui Burebista*, *Pontica* 10 (1977), p. 65–68.

REECE 2008 – R. Reece, *Choosing denarii*, în: V. Spinei, L. Munteanu (eds.), *Miscellanea numismatica Antiquitatis. In honorem septagenarii magistri Virgilio Mihalescu-Bîrliba oblata*, Bucharest, 2008, p. 187–195.

SUCEVEANU, BARNEA 1991 – Al. Suceveanu, Al. Barnea, *La Dobroudja Romaine*, București, 1991.

TACHEVA 2004 – M. Tacheva, *Власт и социум в римска Мизия и Тракия (I–III в.)*, în: I. T. Rumen, (ed.), *Archaeology of the Bulgarian Land, I*, Sofia, 2004, p. 49–76.

TALMAȚCHI 2006a – G. Talmațchi, *Les monnaies autonomes d' Istros, Callatis et Tomis. Circulation et contexte*, Wetteren, 2006.

TALMAȚCHI 2006b – G. TalmaȚchi, *The Roman Republican Coinage in Dobrudja, vol. X, Coins from roman sites and collections of roman coins from Romania*, Cluj-Napoca, 2006.

TALMAȚCHI 2023 – G. TalmaȚchi, *Greeks, Romans and Autochthonous in the territory between the Danube and the Black Sea (2nd century BC.–1st century AD). A monetary perspective.*, habilitation thesis, Iași, 2023 (pdf).

VERTAN, GEORGESCU, OCHEȘEANU 1990 – A. Vertan, N. Georgescu, R. Ocheșeanu, *Un depozit de denari romani republicani descoperit la Mangalia*, *Pontica* 23 (1990), p. 221–224.

Fig 1. Denari romani republicani din tezaurul monetar descoperit în sud-vestul Dobrogei în anii 2020–2021 (nr. 1–4).